De Levende Natuur 89 (4):94-97 (1988)

De Levende Natuur 1988 nummer 3

schade denken. Zo schreef één van hen (Van R., 1893): 'Daarom moeten wij, die het bosch beminnen, ook de vogeltjes als onze weldoeners eeren. Dit staaltje van onzen plicht nu bereiken wij niet slechts door het uithalen der eieren te verbieden, de roofdieren als eekhoorns en sperwers te dooden, maar vooral door het broeden te bevorderen en de arme diertjes voor den strengen winter veilige schuilplaatsen te verschaffen'. Het is duidelijk: in het lieve-vogeltjes-idee van de eerste generatie vogelbeschermers pasten geen rovers als Eekhoorns *(Sciurus vulgaris)* en Sperwers. Door deze vogelbeschermers werd ook de 'Vogelcultuur' ingevoerd en uitgewerkt (Vogelcultuur, 1923). Vogelcultuur hield in dat allerlei maatregelen ten gunste van de nuttige vogels werden genomen, zoals het ophangen van nestkasten, het planten van besdragende bomen en struiken en de aanleg van drinkvijvers. Vaak hoorde echter ook het afschieten van roofvogels, Eksters en Vlaamse gaaien tot de aanbevolen maatregelen. De vogelbeschermers hebben in de jaren dertig deze aanbeveling weer ingetrokken. Ze zagen in dat ook roofvogels en kraaiachtigen leden van een levensgemeenschap zijn waarin de mens niet door afschot moest ingrijpen.

Literatuur

Brouwer, G. A., 1949. Enige historische bijzonderheden over het edelhert in Nederland en een beschouwing over de Veluwse edelherten als natuurbeschermingsobject. In: A. F. H. Besemer et al. In het voetspoor van Thijsse. Wageningen.

Bijleveld, M. F. I. J., 1974. Birds of prey in Europe. MacMillan Press Ltd., London.

Dam, J. H., 1953. Het jachtbedrijf in Nederland en West-Europa. W. J. Thieme & Cie, Zutphen.

Kosters, J., 1910. Eenige mededeelingen over Oud-Nederlandsch jachtrecht. Gouda Quint, Arnhem.

Provinciale Verslagen, 1851-1866. Deze zijn te vinden in de rijksarchieven in de provinciehoofdsteden.

R., van, 1893. Onze Vogeltjes. Tijdschrift Nederlandsche Heidemaatschappij 5: 37-38.

Rijk, J. H. de, 1985. Wolven in Nederland: een samenvatting van de historische gegevens. Huid en Haar 4: 73-84.

Verslag kraaiensymposium, 1982. Kraaien in de nesten. Stichting Kritisch Faunabeheer, 's-Graveland.

Vogelcultuur, 1923. Vogelcultuur en vogelstudie 1922. Verslagen en mededeelingen van den Plantenziektenkundigen dienst te Wageningen No. 30. Veenman & Zonen, Wageningen.

Summary

Wildlife management in the past

After about 800 AC game became protected by exclusive hunting rights. The predators of game and of domestic animals were heavily chased. The extinction of species like the wolf and the fox has been stimulated by means of premiums from about 1500 AC onwards. There has been a premiumrule for nearly all birds of prey and small predators in the 18th and 19th century and hundreds of them were killed. People were obliged to kill crows, sparrows and starlings. The protection of animals for other reasons than to spare them for shooting, started at about 1700 AC with the nightingale.

J. H. de Rijk
Mesdagstraat 20[1]
1073 HM Amsterdam

Noten

1. Archieven van de gewestelijke besturen in Noord-Holland 1799-1802 en 1807-1810. Inv. nr. 446. Rijksarchief Noord-Holland.
2. Gegevens over mussengilden zijn onder meer aanwezig in de Gemeenteverslagen. Deze bevinden zich in de archieven van het Provinciaal Bestuur, of in de gemeentearchieven.
3. Over deze schade door vogels zijn in veel archieven klachten te vinden. Voor vraatschade door ganzen, eenden en duiven in Noord-Holland in 1891 bijvoorbeeld Archief Provinciaal Bestuur (Werkdossiers). Inv. nr. 370. Rijksarchief Noord-Holland.

Boekbesprekingen

Duinen: van zand tot landschap. Tekst: Theo Bakker. Fotografie: Ruth van Crevel, Frits van Dalen, Frits Houtkamp, Hans Schouten & Eric Wanders. ISBN 90 6455 055 7. Uitg. Pirola, Schoorl. Te best. door overmaking van *f* 24,80 (voor donateurs Stichting Duinbehoud) of *f* 29,80 op postbanknr. 3505200 van de Stichting Duinbehoud te Leiden o.v.v. 'fotoboek'.

Vorig jaar vierde de Stichting Duinbehoud haar 10-jarig bestaan. De Stichting heeft haar hoofdkantoor in Leiden. Zij is inmiddels niet meer weg te denken uit de wereld van behoud en beheer van de Nederlandse duinen. Het jubileum werd gevierd met een Europees Duinsymposium in Leiden met als onderwerp: 'Perspectives in coastal dune management, towards a dynamic approach'. Tijdens dit symposium werd het eerste exemplaar van het jubileumboek 'Duinen: van zand tot landschap' overhandigd aan de heer J. B. Pieters, hoofd van de directie Natuur, Milieu en Faunabeheer die namens de minister van Landbouw & Visserij, de heer G. J. M. Braks, de symposiumbezoekers toesprak. We hebben hier te maken met een erg fraai fotoboek over een typisch Hollands landschap: de duinen. Het is een boek over de duinen, het landschap, de planten en dieren en over de invloed van de mens. De sterke punten van het boek zijn de prachtige foto's gemaakt door bekende fotografen als Eric Wanders, Hans Schouten, Frits Houtkamp, Frits van Dalen en Ruth van Crevel en een korte, pakkende tekst van Theo Bakker.
Alle 175 foto's zijn met opzet in zwart-wit. Veel landschapsfoto's zijn op groot formaat 17 × 13 cm afgedrukt, zodat ze goed tot hun recht komen. Alle foto's hebben een informatieve Nederlandse en Engelse tekst. Daardoor is ook het bekijken alleen van de foto's de moeite waard. De foto's én de tekst laten duidelijk zien dat de makers het duin goed kennen en er van houden. En wat is er nog meer nodig voor een goed product? Het thema! Ook dat is goed gekozen. In 'Van zand tot landschap' wordt u meegenomen van het strand waar het allemaal begint tot aan de binnenduinrand waar de opbouw voltooid is en het landschap al lang tot rust is gekomen. Toch kunnen hier ook door stuiven weer nieuwe, jonge landschappen ontstaan. Tezamen mét de invloed van de mens (bijvoorbeeld het Zeedorpenlandschap) is er een enorme variatie en afwisseling in onze duinstrook tot stand gekomen. Het boek geeft u hier een beeld van. Ook de bedreigende invloed van de mens (huizen, militaire activiteiten en grootscheepse recreatie bijvoorbeeld) wordt getoond. Dit fotoboek onderscheidt zich duidelijk door eenvoud en hoge esthetische kwaliteit van andere fotoboeken over de duinen.

F. van der Meulen

De Levende Natuur 89 (4):94-97 (1988)

Nutrientenbalans van droge zandgrondvegetaties in verband met eutrofiering via de lucht. M. Bruggink. Stichting Milieubeleid en Ekologie, Postbus 256, 6500 AG Nijmegen. Deel 2: Zaadvoorraad, kieming en vestiging van dominante soorten van de heide, 77 pag. Deel 3: Beheersadvies voor beheerders van heideterreinen in Nederland, 54 pag.

In 1985 verleende het Prins Bernhard Fonds subsidie aan de Stichting Milieubeleid en Ekologie voor onderzoek naar de nutrientenbalans van droge zandgrondvegetaties i.v.m. eutrofiering via de lucht. De auteur van de delen 2 en 3 van het eindrapport, drs. M. Bruggink, was voor de duur van het onderzoek gedetacheerd bij de Vakgroep Botanische Oecologie van de Rijksuniversiteit Utrecht.
Het eindrapport bestaat uit 3 delen. Deel 1 is nog in voorbereiding (auteur dr. F. Berendse) en zal de effekten van eutrofiering op het adulte stadium van de dominante soorten van de heide behandelen.
Deel 2 vormt de verslaggeving van het uitgebreide onderzoek van M. Bruggink aan de kieming van belangrijke soorten in de heide. Zowel Dopheide als Struikheide vormen een zeer grote, permanente zaadvoorraad terwijl Pijpestrootje een kleine permanente zaadvoorraad bezit. De zaden van Bochtige smele daarentegen verliezen al na enkele maanden hun kiemkracht. Kieming en vestiging van deze 4 soorten is vervolgd in zowel 'paarse' als vergraste heide en in zowel intacte vegetatie als in op diverse dieptes geplagde bodems.
De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt voor een bespreking van de kansen op regeneratie van heide in diverse typen heidevegetatie bij verschillende beheersvormen.
Met name voor beheerders die hun vergraste hei zouden willen plaggen geeft het onderzoek zeer veel bruikbare informatie en dit deel kan dan ook van harte worden aanbevolen.
In deel 3 wordt beoogd een algemeen beheersadvies voor de Nederlandse heideterreinen te geven zodat 'een terreinbeheerder m.b.v. dit rapport en een goede inventarisatie van zijn terrein de meest geschikte beheersmaatregelen voor zijn terrein kan bepalen'.
De basis voor dit beheersadvies is grotendeels gelegen in het in deel 2 beschreven onderzoek en voegt hier in feite ook niet veel nieuwe aspekten aan toe.
Vooral door het ontbreken van een goed overzicht van de nog steeds zeer gevaricerde Nederlandse heidevegetaties zal het soms moeilijk zijn de gegeven beheersvoorstellen te vertalen naar de eigen situatie. Ook zal men er op bedacht moeten zijn dat de eigen specifieke terreinsituatie tot een andere beheerskeuze kan leiden dan hier wordt voorgesteld.
Bart van Tooren
Harm Piek

Signalement

Populatieontwikkeling van overwinterende vleermuizen in de mergelgroeven van Zuid-Limburg (1943-1987). J. A. Weinrich & J. H. Oude Voshaar, RIN-rapport 87/13, 62 pag. Te bestellen door overmaking van *f* 8,— op postbanknr. 5160648 t.n.v. RIN, Leersum.
De ontwikkelingen sinds 1943 van de populatieomvang van acht soorten vleermuizen zijn beschreven aan de hand van tellingen van overwinterende dieren in 32 mergelgroeven in Zuid-Limburg. Deze tellingen bieden de enige mogelijkheid om onderzoek te doen naar populatieveranderingen van vleermuizen. Bij de beschrijving wordt een statistische methode gebruikt die ook de telgegevens kan benutten van groeven die niet jaarlijks geteld zijn. Verder houdt de methode rekening met bijzondere omstandigheden in die groeven, zoals gebruik voor champignonteelt.
Vier soorten (Kleine hoefijzerneus - *Rhinolophus hipposideros,* Vale vleermuis - *Myotis myotis,* Ingekorven vleermuis - *M. emarginatus,* Franjestaart - *M. nattereri)* laten een sterke daling van de aantallen zien. De twee laatstgenoemde soorten lijken de laatste jaren weer licht toe te nemen. Bij drie andere soorten (Baardvleermuis - *Myotis mystacinus* en *M. brandtii,* Meervleermuis - *Myotis dasycneme,* Grootoorvleermuizen - *Plecotus sp.)* valt vooral op dat de aantallen gelijk opgaan en langzaam fluctueren. Op langere termijn blijven ze globaal gelijk in aantal. Slechts één soort (Watervleermuis - *Myotis daubentonii)* neemt sterk in aantal toe. Opmerkelijk is dat er enkele duidelijke trendbreuken zijn en dat deze bij de meeste soorten op vrijwel hetzelfde tijdstip vallen.

Het Nederlandse landschap. Wim ten Brinke & Chris de Jong. Uitg. Natuurmonumenten i.s.m. Edu'actief Meppel. 80 pag. geïll. *f* 16,75 voor leden NM, *f* 18,75 voor niet-leden.
Fietsroutes het Nederlandse landschap. *f* 4,50 voor leden NM, *f* 6,50 voor niet-leden.
Met behulp van een groot aantal kaarten, schema's en foto's en een gecomprimeerde tekst wordt een beeld gegeven van het ontstaan van het landschap en van de wording en inhoud van cultuurlandschappen in het zand-, lösss-, veen-, en kleigebied. Tevens wordt gewezen op de inbreuk die in de twintigste eeuw op die gebieden gedaan is. De problemen van heden en de waarborgen voor de toekomst — planologisch en beheerstechnisch — worden kort behandeld. Op deze educatieve uitgave sluiten vier brochures aan die elk twee fietstochten beschrijven door de verschillende landschappen waarin de bezoekerscentra van Natuurmonumenten zijn gelegen.

Natuur- en landschapsontwikkeling in de Gelderse Poort.
Uitgewerkt voor Ooijpolder en Millingerwaard
W. Helmer en P. J. A. M. Smeets. Rapport nr. 1, Afd. Landschapsecologie en -beheer, Staatsbosbeheer, Postbus 20020, 3502 LA Utrecht. 99 pag. 1987.
Uitgebreide landschapsecologische gebiedsanalyse waarin de acht potentieel-natuurlijke ecosystemen centraal staan die voorkomen in de Gelderse Poort, onderdeel van het rivierengebied. Ter onderbouwing van het Advies Landschapsbouw worden gedetailleerde voorstellen uitgewerkt om deze ecosystemen in het kader van de Herinrichting Ooijpolder en Millingerwaard tot ontwikkeling te brengen. Het rapport bouwt voor een deel voort op ideeën in het Plan Ooievaar en plaatst er tevens kanttekeningen bij.

De natuur van het Nederlandse bos. Resultaten van de overige statistieken bosterrein (natuurwetenschappelijke gegevens) van de Vierde Bosstatistiek. G. M. Dirkse. RIN-rapport 87/28. 217 pag. Te bestellen door overmaking van *f* 27,50 op postbanknr. 5160648 t.n.v. RIN, Leersum.
Voor de Vierde Bosstatistiek zijn gegevens verzameld om inzicht te krijgen in de 'natuurfunctie' van het bos. De steekproefsgewijze bosinventarisaties zijn verricht door het RIN en de afdeling Statistiek van het Staatsbosbeheer. In het vegetatieseizoen van de jaren 1984 en 1985. In de ruim 1900 bosbeschrijvingen zijn ruim 600 verschillende soorten vaatplanten aangetroffen. Het rapport geeft overzichtskaarten van de vindplaatsen van de 40 meest algemeen voorkomende bladmossen en levermossen. De structuur van het bos en de menselijke invloed worden behandeld.

De juridische bescherming van ganzen in Europa
L. H. Ronde
1988. Rapport 22. 55 pag. Biologiewinkel, Postbus 14, 9750 AA Haren. Prijs *f* 5,— (incl. porto). Betaling na ontvangst.
In Europa komen elf soorten ganzen voor. Een zestal soorten veroorzaakt regelmatig schade aan landbouwgewassen. In dit rapport worden de problemen, die deze soorten plaatselijk veroorzaken kort besproken, terwijl tevens nagegaan wordt, wat de nationale en internationale wetgevingen aan mogelijkheden bieden voor de bescherming van ganzen. Bescherming en beheer van de verschillende populaties en hun leefgebieden vereisten internationale coördinatie. Mogelijkheden hiertoe worden geboden door een viertal verdragen: de EG-Vogelrichtlijn, de

De Levende Natuur 89 (4):94-97 (1988)

Conventies van Bonn en Bern en de Wetlandsconventie.
De nationale wetten verschillen onderling nogal en bieden over het algemeen, vergeleken met de internationale overeenkomsten, minder goede mogelijkheden voor de bescherming van ganzen. Zo laat de afstemming van nationale wetten op de internationale overeenkomsten nogal eens te wensen over.
Het juridisch instrumentarium, geleverd door de internationale verdragen, lijkt op zichzelf voldoende mogelijkheden te bieden; ook is overleg gaande over beheer en coördinatie van beheersmaatregelen.

Verspreidingsatlas van de Nederlandse Spinnendoders. *(Hymenoptera: Pompilidae)* Br.V.Lefeber en P. van Ooijen. Nederlandse Faunistische Mededelingen nr. 4. 56 pag. Stichting European Invertebrate Survey-Nederland, 1988. *f* 12,50 (incl. porto) Best. bij Bibliotheek Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Postbus 9517, 2300 RA Leiden.
Deze atlas bevat verspreidingskaarten van de 62 Nederlandse spinnendoders *(Hymenoptera, Pompilidae)* gebaseerd op gegevens verzameld in het kader van het European Invertebrate Survey, Nederland.
Per soort wordt naast de verspreidingskaart een beknopt overzicht gegeven van de kenmerken, het areaal binnen het Palaearctische gebied en de levenswijze in Nederland.
Een determineertabel beperkt zich tot de genera, de literatuurlijst geeft een inleiding voor verdere studie in deze moeilijke groep.

Dijkverzwaring en rivierdijkgraslanden K. V. Sykora en C. I. J. M. Liebrand. Uitgave: Vakgroep Vegetatiekunde, Plantenoecologie en Onkruidkunde, Landbouwuniversiteit, 1987. Pp. 194. Prijs *f* 17,50 (incl. porto). Te best. bij Vakgroep V.P.O., Bornsesteeg 69, 6708 PD Wageningen (betaling na ontvangst).
Op rivierdijken groeit vanouds een waardevolle soorten- en kleurrijke vegetatie. Deze vegetatie is de laatste decennia zeer sterk achteruitgegaan. Dit is het gevolg van een complex van factoren: overbemesting, gierdumping, geen of een verkeerd beheer, herbicidengebruik en dijkverzwaringen.
In het rapport 'Rivierdijkvegetaties, Natuurtechnische en civieltechnische aspecten' wordt verslag gedaan van een onderzoek naar deze achteruitgang en de oorzaken daarvan. Het onderzoek werd uitgevoerd aan de Vakgroep Vegetatiekunde, Plantenoecologie en Onkruidkunde van de Landbouwuniversiteit, in opdracht van Rijkswaterstaat.
Aan de hand van een analyse van de omgevingsfactoren wordt een aantal natuurtechnische randvoorwaarden gegeven waaraan de rivierdijkverzwaringen moeten voldoen om de kans op hervestiging van de stroomdalgraslanden zo groot mogelijk te maken. Verder worden beheersrichtlijnen gegeven voor de instandhouding of ontwikkeling van deze vegetatie. De komende jaren gaat nog ongeveer 600 km rivierdijk op de schop.
Ook een aantal veiligheidsaspecten zoals bovengrondse bedekking, erosieweerstand en doorworteling van verschillende plantengemeenschappen op rivierdijken is onderzocht. Uit dit onderzoek blijkt dat de soortenrijke stroomdalgraslanden uitstekende erosiewerende eigenschappen hebben en dat de doorworteling er in het algemeen groter is dan in de intensief agrarisch beheerde soortenarme graslanden. In tegenstelling tot bij de waterschappen bestaande ideeën, gaan natuurbelang en veiligheidsbelang op dijken grotendeels samen.

Vragen en mededelingen

Bestuur Stichting De Levende Natuur.
Het bestuur van de Stichting De Levende Natuur kreeg een nieuwe samenstelling:
Dr. D. C. P. Thalen, voorz, namens Rijksinstituut voor Natuurbeheer;
Dr. W. Bongers, secr, namens Vakgroep Natuurbeheer LUW;
Ir. H. Veenendaal, penn, namens Natuurmonumenten;
Drs. A. F. F. Oosterbaan, lid, namens KNNV;
Ir. P. R. Minnaard, lid, namens Staatsbosbeheer.

Het adres van het secretariaat: p/a Vakgroep Natuurbeheer LUW, Postbus 8080. 6700 DD Wageningen. Tel.: 08370-83596 (werkdagen), 08370-10324 ('s-avonds).
Veel dank gaat uit naar de afgetreden bestuursleden Ir. A. Coops, Drs. H. D. van Bohemen, Prof. dr. C. W. Stortenbeker en Drs. J. A. van der Ven voor het tot stand brengen van de heroprichting van het tijdschrift.

Propaganda De Levende Natuur
Voor het maken van propaganda zijn oude nummers en folders beschikbaar. Deze kunnen worden afgehaald op het redactie-adres: Heimanslaan 25 te Wageningen, na telefonisch bericht (tel.: 08370-12925).
Voor belangstellenden is het mogelijk om een proefnummer toegezonden te krijgen na overmaking van *f* 2,50 op postbanknr. 81935 t.n.v. De Levende Natuur te 's-Graveland onder vermelding van 'proefnummer'. Men ontvangt dan een willekeurig oud nummer.
Voor het aanvragen van een speciaal nummer dient men zich te richten tot het redactieadres.

Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging
Ingevoegd in dit Meinummer van De Levende Natuur vindt u de lijst van uitgaven van de KNNV. Ter uwer informatie:
De KNNV, vereniging voor veldbiologie, is een landelijke vereniging van ruim 900 leden verspreid over het hele land. Onze belangrijkste doelstelling is natuurstudie en natuurbescherming. Dit wordt voornamelijk verwezenlijkt door: excursies, lezingen, kursussen, werkgroepbijeenkomsten, kampen en reizen.
De KNNV werd al in 1901 opgericht en is daarmee een van de oudste verenigingen op dit gebied in Nederland, maar nog steeds zeer vitaal. Denk maar eens aan onze actieve jongerengroep, waar iedereen tussen de 20 en 30 jaar lid van kan worden. De KNNV telt 54 afdelingen over het hele land, dus vast ook wel bij u in de buurt. Voor de gevorderde zijn er mogelijkheden in de verschillende werkgroepen. Voor natuurreizigers en -kampeerders zijn er jaarlijks diverse reizen en kampen in fraaie natuurgebieden in binnen- en buitenland. De KNNV is er dus voor iedereen.
Natura, het orgaan van de KNNV, verschijnt 10 × per jaar. Het wordt gevuld met leesbare artikelen over alle takken van natuurstudie. Ieder lid ontvangt dit blad.
Een bijzondere plaats in dit geheel neemt de Stichting Uitgeverij KNNV in. De uitgeverij van de KNNV geeft op niet-commerciële basis boeken en Wetenschappelijke Mededelingen uit over zeer uiteenlopende onderwerpen op veldbiologisch gebied. Tot nu toe zijn er 47 boeken en 186 Wetenschappelijke Mededelingen verschenen, waarvan er nog zo'n 80 leverbaar zijn. Door de grote diversiteit is het fonds van de uitgeverij van de KVVN uniek in Nederland. Kortom, zeer interessante lectuur voor de laagst denkbare prijs. Voor leden van de KNNV met extra korting verkrijgbaar. Alle uitgaven zijn te koop en in te zien in de KNNV Veldwinkel of te bestellen via giro 130.28 t.n.v. Bureau KNNV te Hoogwoud.
Ook de uitverkochte Wetenschappelijke Mededelingen, ruim 100, zijn nog verkrijgbaar. De kopieerservice van 'De Veldwinkel' verstrekt fotocopieën van vrijwel alle uitverkochte WM's op aanvraag tegen kostprijs.
De KNNV is geen dure vereniging. Het afdelingslidmaatschap kost ± *f* 40,00 per jaar, het algemeen lidmaatschap *f* 32,50. Hiervoor mag u aan alle aktiviteiten deelnemen, ontvangt u Natura en krijgt u korting op alle uitgaven van de Stichting Uitgeverij KNNV. Nadere informatie: KNNV Veldwinkel, Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht, 030-314797.

De Levende Natuur 89 (4):94-97 (1988)

Grote sterns

Inhoudsopgave

Een populatie-explosie van de Grasuil in het Deelerwoud; veldwaarnemingen en implicaties voor het beheer. A caterpillar plague of the Antler moth in the Deelerwoud; data and consequences for the management. J. Graveland & L. B. Berris **98**

Biezen langs de Oude Maas. Bulrushes along the Oude Maas. H. Coops & H. Smit **106**

Rondeel. Victor Westhoff **111**

Oscillatoria-meren, een eindfase van eutrofiëring: ontstaan, kenmerken en sanering. Oscillatoria-lakes, the final phase of eutrophication: the origin, characteristics and restoration. C. Berger **112**

De effecten van verschillende maairegimes in de benedenloop van de Drentsche A. Effects of different haymaking regimes in a lower course valley grassland. J. P. Bakker & Y. de Vries **121**

Begrazing, toepassing en onderzoek. F. W. Prins **124**

Boekbesprekingen **126**

Signalement **127**

Vragen en mededelingen **128**